

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, ISTANBUL UNIVERSITY

İSLÂM TETKİKLERİ ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

(REVIEW OF THE INSTITUTE OF ISLAMIC STUDIES)

Kurucusu :
Ord. Prof. Dr. Z.V. Togan

Müdür — Editor
Prof. Dr. Salih TUĞ

CİLD — VOLUME : VII
CÜZ — PARTS : 3-4
1979

Edebiyat Fakültesi Basımevi
İSTANBUL
1979

Honaz şehri ve Selçuklu devrindeki önemi

Tuncer BAYKARA

Batı Anadolu'da, özellikle Menderes vâdisi boyundaki şehirlerin, Anadolu içlerine uzanan yol üzerinde olmaları sebebiyle önemleri büyük idi. Bilhassa Efesos'un Anadolu'nun her bakımdan merkezi ve ihraç kapısı olduğu Roma döneminde, Menderes vâdisini takip ederek Anadolu içlerine uzanan yol işlek olmuş, üzerindeki yerleşmeler de büyük şehirler halini almışlardır. Bunlar içinde Tralles (Aydın), Lâodidikeia/Ladik, Kolossae ve Apamaea (Dinar) bilhassa dikkati çekmektedir¹. Gerçi Kolossae'nin, Bergama kralları devrindeki büyüklüğü bu dönemde azalmaya yüz tutmuştu.

Bizans devrinde, Efesos'un sayılan hususiyetleri kaybolmuş, şehir ancak yakın çevresinin bir ihraç limanı olarak varlığını sürdürebilmiştir. Anadolu'nun bütün yolları İstanbul'a yöneldiğinden, bu yol üzerinde olmayan Menderes vâdisi şehirleri de giderek küçülmüşlerdir. Bu oluşum, zaten evvelce de gerileyen Kolossae'de daha etkili olmuş, halk çevreye dağılmıştır. İşte bu sırada, şimdiki Honaz'ın bulunduğu yer, savunma için müsâid coğrafi durumu ile dikkati çekmiştir. Nitekim buradaki kale giderek gelişmiş, Kolossae halkı ile, diğer yerlerdeki insanları kendisinde toplamıştır.

Khonai adlı bu yeni yerleşme, müdâfaa için elverişli olduğu gibi, yakın çevresindeki verimli topraklarda ziraat da yapıp, oturanların ihtiyacını karşılayabiliyordu. Diğer taraftan hem Menderes vâdisi boyundaki

1 M.P. Charlesworth, *Trade-routes and commerce of the Roman Empire*, Cambridge 1924, s. 82.

yola hâkim, hem de güneyinde, Yatağan civarından geçen bir yolla Antalya yöresi ile bağlantısı vardı. İşte bu müsâit durumu ile Honaz, W.M. Ramsay'a göre, 692-787 yılları arasında kesinlikle antik Kolossae'nin yerini almıştı². Burası Bizans devri şehir özelliklerine, uygun olup «yüksek, sarp tepeler üzerinde kurulan istihkâmlardan ibâret» idi³.

Kolossae'nin erken hristiyanlık devrindeki dinî önemini, şimdi bu Khonai de devam ettirdi⁴. Bununla beraber şehrin gelişmesinde bu hususiyet pek etkili olmasa gerek. Çünkü Batı Anadolu için gayet elverişli olan yeri ile, belki bir zamanlar Anatolika themasının da merkezi bulunmuş olabilir⁵.

Türkler, Khonai'yi, Honaz (veya Honas) olarak türkçeleştirdiler ki, geç Bizans devri söylenişine uygun geliyor. Daha 1070 de Afşın Bey'in seferi sırasında Türklerin eline geçmişti⁶. Yörenin önceleri ve daha sonraları önemli yeri ve şehri Laodikeia olduğundan, bu fetihde onun zikredilmemesi dikkati çekiyor. Nitekim bazı tetkiklerde, Bizans kaynaklarında olmadığı halde Lâdik de ilâve edilmiştir⁷. Kısa süreli bu akından sonra, 1071 i takibeden senelerde, Türklerin eline geçmiş olmalıdır. Türk idâresi bu mıntakada devamlı kalacağını düşündüğünden olsa gerek, büyük şehir olmaya daha elverişli Laodikeia'yı esas almıştır. Nitekim birçok kerre el değiştirdikten sonra⁸, 1119 daki Bizans saldırısında Laodikeia'daki küçük Türk garnizonu daha doğuya çekildi.

Honaz çevresi, XII yüzyıl boyunca birçok defa Türklerin akınına maruz kalmıştı. 1190 larda biliyoruz ki Türkmenler artık bu mıntakaya iyice yaklaşmışlardı. Nihayet XIII. yy başlarında Honaz, kesinlikle fethedildi. Honaz'ın fethi 603 (ki 8. VIII. 1207 - 27. VII. 1207) tarihi olarak

2 W.M. Ramsay, yöreyi en iyi tanıyan bir mütehassısdır: *Anadolu'nun Tarihi coğrafyası*, İstanbul 1960, s. 146.

3 W.M. Ramsay, *aynı eser*, s. 272.

4 Buradaki St. Michel kilisesi, «büyüklük ve mimarisinin güzelliği» ile pek meşhurdu. Niketas Choniates'den naklen bk. T. Baykara, *Denizli Tarihi*, s. 22, 49.

5 W.M. Ramsay, *aynı eser*, s. 164-165.

6 O. Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 20; C. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968, s. 72; İ. Kafesoğlu, «Selçuklular», *İslâm Ansiklopedisi*, X, s. 369.

7. Rahmetli M. Halil Yanıç'da böyle: *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I Anadolu'nun fethi*, İstanbul 1944, s. 68; *Denizli Tarihi*'nde ben de öyle kabul etmişim (s. 13).

8 Bu hadiselerin tafsilatı için bk. T. Baykara, *Denizli Tarihi*, İstanbul 1969, s. 13-15.

gösterilir⁹. Çağdaş kaynakların bu konudaki kayıtları dikkati çekiyor. Abû'l-farac 603 yılı olaylarından söz ederken Sultan'ın «Hunas'ı da ele geçirdi»ğinden bahs etmektedir¹⁰. Bununla beraber Anonim Selçuknâme «şehri Ladik ve Honas»dan¹¹, Aksarayî sadece Ladik'den¹² söz etmekte İbn Bibi, başka bir vesile ile «yani fethedilmiş Hunas ve Ladik»i zikretmektedir¹³. Buna karşılık Niğdeli Kadı Ahmed¹⁴ ve bazı takvimler¹⁵ Honas'ı, Antalya ile birlikte alınmış olarak belirtmektedirler.

Sadece Lâdik'i zikreden Aksarayî dışındaki kaynaklara göre, ya sadece Honaz veya her iki yer de şu halde 603 h. yılında Türk idâresine geçmiştir. Bu dönemde Honaz'ın durumunu aydınlatan bir başka kaynak, Sinop kalesindeki kitâbelerdir. Bilindiği gibi Sinop, 1214 yılı sonlarında (611), İzzeddin Keykâvus devrinde Türk idâresine geçmiş, kale surları yenilenmiştir. Bu inşa faaliyetine katılan Selçuklu beyleri, yaptıkları burç ve bedenlere kitâbe koydurmuşlardır. Bunlar arasında «Honas ve vilâyâtı» sahibi Esedüddin Ayas'ül-Gâlibî de vardır¹⁶. Bu idarecinin, Sikstos adlı bir mimarla katıldığı bu inşaatın tarihi 612 rebiülahır 1215 yılı ağustosudur.

Bu kitâbeden kesinlikle anlaşılı yor ki, yukarı Menderes yöresinde en önemli şehir Honas'dır. Bu yörede kurulmuş olması gereken «idârî» birim (eyâlet?)in merkezi Honas olup, ona birçok «vilâyet» bağlıdır. Dolayısıyla 603 yılındaki fetih olayını kaynakların sadece «Honas» olarak belirtmesinde de yanlışlık veya eksiklik olmamaktadır. Sadece bu değil, 1070 deki durumda olağan sayılmalıdır. Çünkü Lâodikeia, bu dönemde «harap surları ve tepelerin eteğinde öteye beriye dağılmış bir miktar evden» ibâret bir görünümde idi¹⁷.

Yukarda da belirttiğimiz gibi, Laodikeia'nın gerek Khonai'den önceki parlaklığı, gerekse Ladik veya Tonguzlu'nun XIV. yüzyıldaki önemi do-

9 Şüphesiz burası Sparta/Isparta ve Antalya'nın fethinden sonra alınmış olmalıdır.

10 G. Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, Ankara 1950, II, 488.

11 *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, III (yay. F.N. Uzluç), Ankara 1952, s. 42 (terc. s. 27).

12 Aksarayî, *Müsâmeret'ül-Ahbâr* (neşr. O. Turan) Ankara 1944, s. 32.

13 İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâiye..*, (tıpkıbasım) Ankara 1956, s. 81.

14 Kadı Ahmed'ül-Hotânî, *El-Veled'üş-şefik*, Fatih küt. nu: 4518, v. 147b.

15 *İstanbul'un fethinden önce yazılmış tarihî takvimler*, (neşr. O. Turan), Ankara 1954, s. 76, 77. Atsız, *Osmanlı tarihine ait takvimler*, İstanbul 1961, 96, 97.

16 M. Şakir Ülkütaşır, «Sinop'da Selçukiler zamanına ait tarihî eserler», *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, Sayı: V (1949) s. 112-151.

17 T. Baykara, *aynı eser*, 46.

layısıyla nisbeten kısa, belki yarım yüzyıl, süreli bir dönem için Honaz'ın kazandığı bu önem biraz geç tarihli kaynaklarda da yadırganmıştır. Ladik şeklinde türkçeleşen Laodikeia'nın durumu, özellikle güvenlik içindeki ortamda gelişmeye son derece elverişlidir. Fakat savaş ve mücadele dönemlerinde, savunma imkânları daha müsâit olan Honaz etkili olmuş olmalıdır. Diğer taraftan Bizans devrindeki önemi ve kalabalık nüfusu da, Türk fethinin ilk yıllarında kazandığı öneme tesir etmiştir.

1211 Alaçehir savaşından sonra, Türklerle Bizans arasında uzun sürecek bir dostluk dönemi başladığından, Honaz'ın önemi giderek azalmaya yüz tutacaktı. Bu yüzyılın ilk yarısında, Laodikeia'nın yeri de gelişmeye müsâit olmadığından yeni bir iskân yeri aranıyordu¹⁸. Kaynaklar bu dönem için olsa gerek, Honaz'ı genellikle Ladik ile birlikte zikrederler. Fakat şimdiki Denizli'de, XIII. yy ortalarında bir kale yapılmasına kadar yine de Honaz'ın etkili olduğu muhakkaktır.

XIII. yüzyıl sonlarında, Selçuklu sınırları daha uzaklara gidip, güvenlik açısından mahzur da kalmayınca Laodikeia'nın özelliklerini miras alan Denizli yörede bir büyük şehir olarak dikkati çekti. Hem sadece yer olarak değil, yepyeni bir isimle, Tonguzlu olarak gelişti¹⁹. Honaz ise müdafaa imkânları ile birlikte, Bizans devrinden miras kalan bir kısım rum nüfusu da barındırmakta devam etti²⁰.

Netice olarak diyebiliriz ki, Bizans devrinin şehir özelliklerini tam olarak aksettiren Honaz, geç Bizans devrindeki yörenin merkezi olmak hususiyetini Selçuklu fethinin ilk yıllarında da devam ettirmiş, yarım yüzyıl kadar yörenin merkezi olmuştur.

18 Meselâ Hacı Eyüplü köyü civarındaki kervansaray, bu arayışta bir merhâle olmalıdır.

19 Abû'l-Farac'ın tarihine devam ettirenler, 1291 senesinde bu yöredeki isyana Tangazlu'nun merkezlik ettiğini belirtiyorlar: *ayn eser*, II, 638-639; İsmi gelişimi için bk. T. Baykara, *ayn eser*, s. 43-45.

20 Şehrin batısındaki ayrı «rum mahallesi»ndeki nüfus, 1922 lere kadar kalmıştır. Daha 1670 lerde türkçe konuşuyorlardı: Bk. F.V.J. Arundell, *A visit to the seven churches of Asia*, London 1828, s. 94. Honaz, XVIII. yy daki karışık yıllarda Sambeyoğlu'na da barınaklık yapmıştı.